ئیتیمۆلۆجی و شروڤەکرنا هندەك پەیڤێن زمانێ تورکی یێن کو د زمانێ کوردیدا بکاردهێن

جمعه قادر محمد

پشکازمانێ تورکی- فەکۆلتییازانستێن مرۆڤایەتی -زانکۆیا زاخۆ -هەرێما کوردستانێ/ عیراق

د. دلبرین عبدالله علی

پشکازمانێ کوردی -کولیژاپەروەردا بنیات -زانکۆیا زاخۆ -هەرێما کوردستانێ/ عیراق

لیستا کورتکرییا زاراڤەیان و هێمایان

کورتکرییا زاراڤەیان	زاراڤە
هتد	هەتا دوماهیکێ
TDK	Türk Dili Kurumu(دەزگەهێ زمانێ تورکی)
Vd.	Ve Diğerleri(ئەوێن دی)

پوختە:

دیاردا وەرگرتنا پەیڤان ژ زمانەکی بۆ زمانەکێ دیتر کارەکێ سروشتی و رێژەییە. زمانێن کوردی و تورکی ب دوو زمانێن هەڤسوی ب درێژییا مێژوویێ دهێنە هژمارتن، ژبەر ئەڤێ چەندێ هەردوو زمانان کارتێکرن ژبەر هۆکارەکی یان پتر ژ هۆکارەکی لسەر ئێک هەیە. ژبەر نێزیکییا ئەوان ژ لایێ جوگرافیڤە، کارتێکرنا پەیڤان ب ئەوانڤە دیارە، واتە پەیڤ د ناڤ هەردوو زماناندا هاتینە ئالوگۆڕکرن.

د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا هەولێ دێ هێتەدان کو ژمارەیەکاپەیڤێن نەژاد تورکی یێن کو د ناڤ زمانێ کوردیدا دهێنە بکارئینان، لدویڤ هندەك ژێدەرێن ئیتیمۆلۆجی یێن زمانێ تورکی بهێنە شروڤەکرن، واتە شروڤەکرنا هندەك ژ ئەوان پەیڤێن تورکی یێن کو نوکە د زمانێ کوردیدا بکاردهێن، ب پشتبەستن ب ژێدەرێن باوەرپێکری یێن زمانێ تورکی. نموونە و کارێ شروڤەکرنێ دێ لدویڤ ئەلفبێیا زمانێ کوردی بیت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بۆ ئەنجامدانا ئەڤێ ڤەکۆلینێ، ڕێبازا وەسفی - مێژوویی دێ هێتە بکارئینان.

گرنگییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د شرۆڤەکرنا ئەوان پەیڤێن کو دێ هێنە هەلبژارتندایە، کا ئەرێ ئەو پەیڤێن ژ زمانێ تورکی هاتینە وەرگرتن،د هەردوو زمانان‌دا ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە ب هەمان فۆنیم دهێنە دڕکاندن؟ یان پێکهاتنا مۆرفۆلۆجی ب چ ڕەنگییە؟ یانژی ژ لایێ واتاییڤە بۆ هەمان مەبەست دهێنە بکارئینان؟ واتە دبیت د زمانێ تورکیدا بۆ مەبەستەکێ و د زمانێ کوردیدا بۆ مەبەستەکا دیتر بکاربهێن.

ئارمانجا سەرەکییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ، دیارکرن و شرۆڤەکرناهندەك پەیڤێن ڕەسەنێن تورکییە، ئەوێن کو نوکە د ناڤ زمانێ کوردیدا بکاردهێن.

پەیڤێن سەرەکی: *پەیڤ، شرۆڤەکرن، وەرگرتن، زمانێ کوردی، زمانێ تورکی*

پێشەکی:

ناڤونیشان و سنوورێ ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە لژێر ناڤونیشانێ (شرۆڤەکرنا ژمارەیەکا پەیڤێن زمانێ تورکی یێن کو د زمانێ کوردیدا بکاردهێن)دایە. سنوورێ ڤەکۆلینێ ئاستێن دەنگسازی و مۆرفۆلۆجی و واتایێ د گۆڤەرا بەهدینییا زمانێ کوردی و زمانێ تورکییێ بنەڕەتدا بخۆڤەدگریت.

ڕێبازا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە لدویڤ ڕێبازا وەسفی – مێژووییهاتیە ئەنجامدان.

گرنگییا ڤەکۆلینێ:

گرنگییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د شرۆڤەکرنا ئەوان پەیڤێن کو دێ هێنە هەلبژارتندایە.

ئارمانجا ڤەکۆلینێ:

ئارمانجا سەرەکییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ، دیارکرن و شرۆڤەکرناهندەك پەیڤێن ڕەسەنێن تورکییە، ئەوێن کو نوکە د ناڤ زمانێ کوردیدا بکاردهێن.

پرسیارێن ڤەکۆلینێ:

ڤەکۆلین هەولددەت بەرسڤا ئەڤان پرسیاران بدەت:

- ئەو پەیڤا دهێتە وەرگرتن، ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤەد هەردوو زمانان‌دا ب هەمان فۆنیم دهێتە دەربڕین؟
- ئەو پەیڤا دهێتە وەرگرتن، ژ لایێ مۆرفۆلۆجیڤەد زمانێ تورکیدا چ پێکهاتن هەیە؟
- ئەو پەیڤا دهێتە وەرگرتن، د هەردوو زمانان‌دا ژ لایێ واتاییڤە بۆ هەمان مەبەست دهێتە بکارئینان؟

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ناڤەرۆکا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ژبلی دەستپێک و ئەنجام و لیستا ژێدەران و پۆختەیان، ژ دوو تەوەران پێکدهێت. تەوەرێ ئێکێ: لایەنێ تیۆری بخۆڤەدگریت، لدەستپێکێ باس ل زانستێ ئیتیمۆلۆجییێ دکەت، پاشی رێکێن دەولەمەندکرنا فەرهەنگا زمانی و لدویڤدا رێبازا وەرگرتنێ و هۆکارێن ئەوێ. تەوەرێ دووێ: ئەڤ تەوەرە لایەنێ پراکتیکی بخۆڤەدگریت، ژمارەیەکا پەیڤێن تورکی یێن کو نوکە د زمانێ کوردیدا بکاردهێن، هاتینە شروڤەکرن.

دەستپێک:

ژبەر نێزیکییا سنوورێ جوگرافییێ هەرێما کوردستانێ و وەلاتێ تورکیا، ئالوگۆڕی ژ گەلەك لایەنانڤە د ناڤبەرا ئەواندا هاتیە کرن. ئێک ژ ئەوان لایەنان، لایەنێ زمانییە. سەرەڕای هندێ کو هەردوو زمان سەر ب دوو خێزانێن زمانییێن ژێکجودانە، کو زمانێ کوردی دچیتە د بن خێزانا زمانێن هند و ئەورۆپیڤە (ئاری عوسمان خەیات، ٢٠١١: ١٩ -٢٠) و زمانێ تورکی دچیتە دبن خێزانا زمانێن (ئورال – ئالتای)یڤە (ATEŞ 2011:)، بەلێ د سەرهندێرا پەیڤێن هەردوو زمانان هاتینە ئالوگۆڕکرن. د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا مە هندەك ژ ئەوان پەیڤێن زمانێ تورکی ئەوێن کو نوکە د زمانێ کوردی -گۆڤەرا بەهدینیدا بکاردهێن، وەرگرتینە و شروڤەکرینە. کارێ شروڤەکرنێ لدویڤ ژێدەرێن ئیتیمۆلۆجی و فەرهەنگێن دەزگەهێ زمانێ تورکی (TDK) هاتیە ئەنجامدان. ئەڤ شروڤەکرنە ژ لایەنێن دەنگی و مۆرفۆلۆجی و واتاییڤە هاتیە کرن، واتە دشێین بێژین کو ڤەکۆلین هەرسێ ئاستان بخۆڤەدگریت.

فەرە ئاماژە ب ئەڤێ چەندێ بهێتە کرن، کو مە ب درێژی باسێ بابەتێ رێبازا وەرگرتنا پەیڤان نەکریە، چونکی بابەتێ ڤەکۆلینا مە گرێدای ب شروڤەکرنا پەیڤانە، ئانکو ئەگەر بدرێژی چووباین د ناڤ بابەتیدا، ل ئەوی دەمی ڤەکۆلین دا گەلەك درێژبیت، هەر ژبەر ئەڤێ چەندێ مە درێژ نەکر.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

تەوەرێ ئێكێ

ئەڤ تەوەرە لایەنێ تیۆرییێ ئەڤێ ڤەكۆلینێ بخۆڤەدگریت و مە لسەر ئەڤان سەرەبابەتان دابەشكریە: (زانستێ ئیتیمۆلۆجی، رێكێن دەولەمەندكرنا فەرهەنگا زمانی، وەرگرتن و هندەك ژ هۆكارێن وەرگرتنا پەیڤان).

زانستێ ئیتیمۆلۆجی:

پەیڤ د لایەنێ پراكتیكیدا لدویڤ ئیتیمۆلۆجیێ هاتینە شروڤەكرن. ئیتیمۆلۆجی ئەو زانستە ئەوێ كو ڤەكۆلینێ ل نەژاد و رەوریشالێن پەیڤان دكەت (LYND 1853: 5)، یان ((ئەو بەشەیە لە زانستی وشە، كە لەپەیدابوون و وەرگرتن و گەشەكردنی وشە و ئەو دەورانەی پێیدا تێپەڕیوە دەدوێ)) (ئەورەحمان حاجی مارف، ١٩٧٥: ٢٥). ب رەنگەكێ دیتر ((لێكۆڵینەوە لە بنەچە و مێژووی فۆڕم و مانای وشەكان دەكات)) (سەلام ناوخۆش، ٢٠٠٤: ٩٤)، واتە ڤەكۆلینێ ل واتایا گەشەكرییا مێژوویا پەیڤێ دكەت (ساكار ئەنوەر حەمید، ٢٠٠٩: ٧).

رێكێن دەولەمەندكرنا فەرهەنگا زمانی

فەرهەنگێن زمانان ب رێكێن جوداجودا دهێنە دەولەمەندكرن، ئەڤ رێكەژێ ژ زمانەكی بۆ زمانەكێ دیتر گوهورین ب سەردا دهێن، زمان هەیە كو پتریا پەیڤێن ئەوی د دارشتینە و یێن زمانەكێ دیتر پڕانی دلێكداینە و د هەمان دەمدا زمانەكی گەلەك پەیڤ وەرگرتینە و ...هتد.زمانڤانێ كورد (ئەورەحمان حاجی مارف)ی دیاركرییە كو ((پەیدابوون و گەشەكردنی موفرەداتی زمانی كوردی، وەكو هەموو زمانەكانی سەر رۆی ئەم زەمینە لە دوو رێگەوە سەرهەڵداوە: یەك، رێگەی راستەوخۆ كە ئەویش هەڵێنجانی وشەی كوردی رەسەنە لە نێو زمانی كوردیدا. دوو، رێگەی لاوەكی، كە ئەویش وەرگرتنی وشەیە لە زمانی بێگانەوە)) (ئەورەحمان حاجی مارف، ١٩٧٥: ٢٦) ل خوارێ دێ دوو بۆچوونان دەربارەی رێكێن دەولەمەندكرنا فەرهەنگا زمانی وەرگرین:

ئەڤی زمانڤانی (Mahmud Farrokhpey) ئەڤ دەه رێكە دیاركرینە:

١ – لێكدان (Compounding)

٢ – دارشتن (Derivation)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

٣ – دەربڕینێن ئیدیەمی (Idiomic Expressions)

٤ – کورتکرن(ئەکرۆنیم –Acronyms)

٥ – تێکەلکرن (داتاشین –Blending)

٦ – کورتکرن(کلیپینگ –Clipping)

٧ – (Back-Formatin)

٨ – داهێنان (Coinage)

٩ – وەرگرتن (Borrowing)

١٠ – گوهۆڕین (Conversion) (Farrokhpey 1382: 122-130)

دابەشکرنەکا دیتر کو نێزیکی بۆچوونا ل سەرییە، ژ لایێ (شێروان حوسێن خۆشناو)یڤە هاتیە کرن، زێدەباری ئەڤان ڕێکێن ل سەری، ڕێکێن (وشەسازی بەڕێگەی ڕستەسازی و دووبارەکردنەوە) زێدەکرینە (شێروان حوسێن خۆشناو، ٢٠١٦: ١١٧ –١٣٦).

پتریا ئەو ڕێکێن ژ لایێ زمانڤان و ڕێزمانڤانڤە هاتینە دیارکرن، ڕێبازا وەرگرتنێ ب ڕێبازەکا گرنگ و سەرەکی بۆ دەولەمەندکرنا فەرهەنگا زمانی دایە دیارکرن. ژبەرکو ڤەکۆلینا مە گرێدایی ب شروڤەکرنا هندەك پەیڤانە، ئەوێن کو ژ زمانێ تورکی هاتینە د ناڤ زمانێ کوردیدا و دیسا ژبەرکو دا ڤەکۆلین درێژ نەبیت، بتنێ دێ هندەك لایەنێن ڕێبازا وەرگرتنێ وەرگرین.

ڕێبازا وەرگرتنێ

ڕێکەکە ژ ئەوان ڕێکێن کو فەرهەنگا زمانی پێ دهێتە دەولەمەندکرن. زمان پێدڤی ب پەیڤێن نوی دبیت و ماوە بۆ ماوە پەیڤێن نوی دچنە د فەرهەنگا زمانیدا. ((لە هەر زمانەداسەدەها بەلکو هەزارەها وشەی بێگانە هەیە...هتد)) (وریا عومەر ئەمین، ٢٠١١: ١٣١). د هەمی زماناندا شیاندایە ژمارا پەیڤان بهێنە گوهۆڕین. کۆمەڵگەهێن پێشکەفتی ئەون یێن کو فەرهەنگا زمانێ ئەوان یا پێشکەفتیبیت، پێدڤییە پەیڤێن ئەوان د گەشەکرن و چالاکیێدا بن، داکو شیانەکا تایبەت ب هزرکرنا مرۆڤی بدەن(ساکار ئەنوەر حەمید، ٢٠٠٩: ٣).

زمانێ کوردی، وەکی هەر زمانەکێ دی پەیڤێن بیانییێن وەرگرتین وفەرهەنگا زمانێ خۆیاپێ دەولەمەند کری ((وشەی بێگانە وەنەبێ کارێکی خراپ و زیان بەخش بێ، بەڵکو ب پێچەوانەوە زمانی ئێمەیان دەوڵەمەند و فراوان و بەرین کردوە)) (ئەوڕەحمان حاجی مارف، ١٩٧٥:

٤٠) و ((بوون به بەشێک لەوشەکانیزمانی کوردی و لەفەرهەنگیشدا تۆمارکراون)) (شیروان حوسێن خۆشناو، ٢٠١٦: ١٢٥) بتایبەتی پشتی سەرهلدانێ (ڤەژین جەمال تەوفیق، ٢٠١١ :٤٥).

گەلەك جاران وەرگرتنا پەیڤان ژ زمانەکی ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ دهێتە ئەنجامدان، واتە زمانێ ئێکێ ژ زمانێ دووێ وەرگرتینە یان دێ وەرگرت، بەلێ هندەك جارێن دیتر پەیڤ ((بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ ڕوودەدات، لە زمانی یەکەمەوە بۆ دووەم لە دووەمیشەوە بۆ سێیەم)) (ڕۆژان نوری عەبدوڵڵا،٢٠١٣ :١٣٦).

دەربارەی کریارا وەرگرتنا پەیڤان د زمانیدا، یان بێ دەستکارییە یان ب دەستکارییە:

ئێک: وەرگرتنا بێ دەستکاری

(جەمالعەبدول)ی دیارکرییە کو ئەڤجۆرێ وەرگرتنێ یابێ دەستکارییە و ژبەر ئەوێ چەندێ دبێژنێ هاوردە)، چونکی دەمێ پەیڤ و زاراڤ ژ زمانێ بیانی دهێنە وەرگرتن بۆ زمانەکێ دی، دڤێت هەمان واتایێ بگەهینن و بێ دەستکاری بهێتە بکارهینان (ڤەژین جەمال،).

دوو: وەرگرتنا ب دەستکاری

بریتییە ژ پڕوسێسا ڤەگوهاستنا پەیڤەکێ ژ زمانەکی بۆ زمانەکێ دی پشتی هندەك گوهورینێن زمانی بسەردا دهێنەکرن، بواتایەکادیتر لدویڤ ئەڤی جۆری هەر پەیڤەکا بیانی هاتە دناڤ زمانەکێ دیتردا، پێدڤییە ژلایێ مۆرفۆلۆژی و فۆنۆلۆژیڤە بکەڤیتەبن کارتێکرنا یاساێن زمانڤانییا زمانێ ئەوی وەلاتێ پەیڤ وەرگرتین (جەمال نەبەز،١٩٧٦: ٧٧). زمانێ کوردی ((دەربارەی شێوەی فۆنەتیکی و هێمای دەرکەوتووی دەنگسازی، خودان یاسا و ڕێسای تایبەت بەخۆیەتی، کە تایبەتمەندییەکی فۆنەتیکی هەیە ...هتد)) (تاریق سالح، ٢٠٠٨: ١٩).

هۆکارێن وەرگرتنا پەیڤان

پەیڤێن زمانێن (عەرەبی، فارسی، تورکی، ئنگلیزی و... هتد) د ناڤ زمانێ کوردیدا دهێنە دیتن، هەلبەت ژبەر هندەك هۆکارانە. وەکی ((جوگرافی، ئاینی، کۆچکردن، داگیرکردن، دراوسێیەتی، بازرگانی، ڕۆشنبیری، تەکنەلۆژیا، وەرگێڕان)) (ساکار ئەنوەر حەمید، ٢٠٠٩: ٦٤ –٦٧).

ژبەرکو ڤەکۆلینا مە گرێدایی ب کارێ شروڤەکرنێیە، ژبەرهندێ بتنێ و ب کورتی دێ بەحسێ هۆکارێن سیاسی (داگیرکرنێ) وەڤسوییاتییێ کەین.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

هۆکارێ سیاسی، هۆکارەکێ وەرگرتنا پەیڤانە. داگیرکرنا وەڵاتەکی ژ لایێ وەڵاتەکێ دیڤە دبیتە ئەگەرێ وەرگرتنا پەیڤان ژ زمانەکی بۆ زمانەکێ دیتر. ب شێوەیەیەکێ دیتر، ((جگە لە هاوسێیەتی کورد و تورك. تورکەکان بۆ ماوەی چەندین سەدە بەناوی ئیسلامەتییەوە دەوڵەتی عوسمانییان دامەزراندووە و کوردستانیش بۆ ماوەیەکی زۆر لەژێر حوکمڕانی ئەواندابوو، بۆیە وشەی تورکی زۆر لەزمانی کوردیدا دەبینرێت)) (ڕۆژان نوری عەبدوڵڵا،٢٠١٣ :١٥٠).

هۆکارێ هەڤسوییاتی، هۆکارەکێ دیترێ وەرگرتنا پەیڤانە. ((ئەم هۆکارە وای کردووە کۆمەڵێک وشە و زاراوە ئاڵوگۆڕبێت، کە هەندێکیان فەرهەنگی زمانەکە دەوڵەمەند دەکەن، بۆ نموونە (قەرەتەپە،دۆندرمە، قەرەباڵغ و ...هتد)) (ساکار ئەنوەر حەمید، ٢٠٠٩: ٦٦).

تەوەرێ دووێ

شروڤەکرنا پەیڤێن زمانێ تورکی یێن کو د زمانێ کوردیدا بکاردهێن

د ئەڤی تەوەریدا ژمارەیەکا پەیڤێن تورکی یێن کو د زمانێ کوردیدا بکاردهێن، دێ هێنە شروڤەکرن. د کارێ شروڤەکرنێدا پشبەستن لسەر ژێدەرێن تورکی دێ هێتە کرن، بۆ هندێ ئەو پەیڤا کو دێ هێتە شروڤەکرن، دیارببیت کو پەیڤەکا ڕەسەنا تورکییە. شروڤەکرنا پەیڤان ب ئەڤی ڕەنگی دێ هێتە کرن، ئەو پەیڤا ڕەسەنا تورکییا کو دێ هێتە وەرگرتن، ژ لایێ مۆرفۆلۆجیڤە چ پێکهاتن هەیە؟ و ژ لایێ واتاییڤە ئەو پەیڤا وەرگرتی هەمان واتا د هەر دوو زماناندا هەیە و ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە چ گوهورین ب سەر پەیڤێن تورکیدا ئەوێن کو هاتینە د زمانێ کوردیدا،هاتینە کرن؟.

ژبۆ پێکهاتنا نموونەیێن تورکییێن کۆ د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا هاتینە وەرگرتن. مە پشتبەستن لسەر ئەڤان ژێدەران کرییە.

(ERGİN 2013) و (KORKMAZ 2014).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شروڤەکرنا پەیڤان:

١. باسترمە/ bastırma:

ئەڤ پەیڤە د بنەڕەتدا پەیڤەکا تورکییە،ژ (ڕەگێ چاوگێbastırmakباس/bas + پاشگرێ کارێ تر/tır+ پاشگرێ ناڤی ما/ma)هاتیەو واتایائەوێ(خارنا باسترمە)یە.د زمانێ تورکیدا چاوگێ bastırmak ب واتایا (گڤاشتن، فشار) دهێت(TDK, 2011: 263)و دهێتە زانین کو خارنا باسترمەژێ ب گڤاشتن و فشار دهێتە دروستکرن. ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە و ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە ل دوماهیکا پەیڤێ فۆنیما (ئا/a) بۆ فۆنیما (ئە/e)هاتیە گوهۆڕین.

نموونە: باسترما گوشتێ بەرخی گەلەکاخۆشە.

٢. بەلگە/ belge:

پەیڤا بەلگە د بنەڕەتدا پەیڤەکا تورکییە، ژ (ڕەگێ چاوگێbelirmekبەل/bel + پاشگرێ ناڤی گە/ge)هاتیەو واتایا ئەوێ (بەلگە)یە.د زمانێ تورکیدا چاوگێ ئەڤێ پەیڤێ belirmekب واتایا (دیارکرن، نیشاندان) دهێت(Nişanyan2010: 63)، بەلگە ژێ ب واتایا نیشاندان و دیارکرنا ڕاستییان دهێت. ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە بۆ هەمان واتایێ دهێتە بکارهێنان، هەروەسا ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە چ گوهۆڕین ب سەر پەیڤێدا نەهاتینە ئەنجامدان.

نموونە: ب بەلگە سەلماند کو ئەوێ بێ تاوانە.

٣. بچم/ Biçim:

پەیڤەکا ڕەسەنا تورکییە، ژ (ڕەگێ چاوگێbiçmekبیچ/biç + پاشگرێ هەڤالناڤی م/im)هاتیە و واتایا ئەوێ (بچم)ە وواتایا چاوگێ biçmekد زمانێ تورکیدا (فەرسالکرن، شێوازکرن)ە (Eyuboğlu2004: 89). ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە و ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە دبڕگەیێن ئێکێ ودووێ یێن پەیڤێدا هەر دوو فۆنیمێن(ئی، ئی/i,ı) د زمانێ کوردیدا دەرنەکەفتینە، بەلێ ئەگەر ب ئەلفابێیا کوردی یالاتینی ئەڤێ پەیڤێ (biçim) بنڤێسین،هەرچەندە ژ لایێ نڤێسینێڤە وەکو ئێکن، بەلێ ژ لایێ دڕکاندنێڤە دجودانە.

نموونە: بچمێ کابرای دوو فلسان ناهینیت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

٤. بوخچە/ bohça:

ئەڤ پەیڤە د ڕەسەندا پەیڤەکا تورکییە و ب واتایا (بوخچە) یە و وەکو ناڤد زمانێ تورکیدا دهێتە بکارهێنان (Nişanyan2010: 158). ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە و ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتایا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە د برگا ئێکێ یا پەیڤێدا فۆنیما (h/ه بوویە خ/x)، ول دوماهیکا پەیڤێ فۆنیما (ئا/a) بۆفۆنیما (ئە/e) هاتیە گوهۆڕین.

نموونە: بوخچەیا زاڤایی.

٥. بۆیاغ/ boya:

پەیڤەکا تورکییە ژ (ڕەگێ چاوگێ boyamakبۆی/boy + پاشگرێ ناڤی ئا/a)هاتیە و واتایا ئەوێ (بۆیاغ، ڕەنگ)ە.د زمانێ تورکیدا چاوگێ boyamak ب واتایا (بۆیاغکرن، ڕەنگکرن) دهێتە بکارهینان (Eyuboğlu2004: 97). ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە و ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە ل دوماهیکا پەیڤێ فۆنیما غ/ğهاتیە زێدەکرن و د زمانێ تورکیدا ئەڤ فۆنیمەد پەیڤێدا ناهێتە دیتن

نموونە: ئاڤاهییێ زانکۆیێ ب ڕەنگێ زەر هاتە بۆیاغکرن.

٦. پەرداخ/ bardak:

د بنەڕەتدا ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە و ب واتایا (پەرداخ) د زمانێ تورکیدا دهێتە بکارهێنان (TDK, 2011: 245). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە و ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە (فۆنیماب/b یا نەبزوێن ل دەستپێکا پەیڤێ بوویە پ/p و فۆنیماك/k ل دوماهیکا پەیڤێبۆ فۆنیما خ هاتیە گوهوڕین).

نموونە: من پەرداخ کڕیبوون.

٧. تاپو/ tapu:

ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە ب واتایا (تاپو) دهێت و وەکو ناڤ د زمانێ تورکیدا دهێتە بکارهێنان (Gülensoy2011: 860). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە، هەروەسا ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە ژی چ گوهوڕین ب سەر پەیڤێدا نەهاتینە ئەنجامدان و ب هەمان فۆنیمان دهێتە نڤیسین.

نموونە: من خانییێ خۆ تاپو کر.

٨. تویتن/ tütün:

پەیڤا تویتن د رەسەندا تورکییە و ب واتایا (تویتن, دویکێل)د زمانێ تورکیدادهێتە بکارهینان (TDK, 2011: 2403). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتایێ ڤە هەمان واتا هەیە, بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیمائوی/üیا بزوێن د برِگا دوویدابۆ بزرۆکێ (i)هاتیەگوهورِین.

نموونە: بێهنا تویتنا تورکی جیاوازە.

٩. چەکمەچی/ çekmece:

ئەڤ پەیڤە ژ زمانێ تورکی هاتیە وەرگرتن و ژ (رەگێ چاوگێ çekmek چەك/çek + پاشگرێ ناڤی مە/me+ پاشگرێ ناڤی جی/ci)هاتیە و واتایا ئەوێ (چەکمەچە, چاڤك)ە و ئەڤ چاوگە (çekmek) د زمانێ تورکیدا ب واتایا (کێشان, دەرهێنان) دهێت (Eyuboğlu 2004: 137). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتایێ ڤە هەمان واتا هەیە, بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە د برِگا سێییێدا فۆنیما(ج/c) بوویە (چ) و د هەمان برِگەدا فۆنیما (ئە/e) بۆ (ی) هاتیە گوهورِین.

نموونە: هەمی دەما پارێن خۆ دکمە د چەکمەچیێدا.

١٠. چووك/ çök:

پەیڤا چووك ژ زمانێ تورکی هاتیە وەرگرتن و ژ (رەگێ چاوگێ çökmek چویك/çök) هاتیە و واتایا وێ (چووك)ە. ئەڤ چاوگە (çökmek) د زمانێ تورکیدا ب واتایا (تەواندن, چەماندن, نزمکرن, کەتنا سەر چوکا) دهێت (Nişanyan2010: 113). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە وژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما(ئوی/ü) بۆ فۆنیما (وو)هاتیەگوهورِین.

نموونە: چووکا وی کەلەك دئێشیت.

١١. دوشەك/ döşek:

پەیڤا دوشەك د بنەرەتدا پەیڤەکا تورکییە, ژ (رەگێ چاوگێdöşemekدوش/döş + پاشگرێ ناڤی ئەك/ek)هاتیە و واتایا ئەوێ (دوشەك)ە. چاووکێ ئەڤێ پەیڤێ د زمانێ تورکیدا ب واتایا (رائێخستن, فەرشکرن) دهێت (Eyuboğlu 2004: 203), ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە بۆ هەمان واتایێ دهێتە بکارهێنان, ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیمائوی/ü یا بزوێن د برِگا ئێکێدا بۆ فۆنیما (و)هاتیەگوهورِین.

نموونە: دوشەکا هریێ.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١٢. دوکمه/ düğme:

د بنەڕەتدا ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە و ب واتایا (دوکمە)د زمانێ تورکیدادهێتە بکارهینان, هەروەسا ئەڤ پەیڤە ژ زمانێ تورکی دەربازی زمانێ فارسی بوویە :Eyuboğlu 2004) (208. ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتایێڤە هەمان واتایا هەی, بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە (فۆنیماغ/ğ یا نەبزوێن ل ناڤەندا پەیڤێ بوویە ك/k).

نموونە: دوکمە ب ترومبێلا ویڤە نەبوو.

١٣. دۆڵمە/ dolma:

ڕەسەنایەتییا ئەڤێ پەیڤێ د زڤڕیت بۆ زمانێ تورکی و ژ (ڕەگێ چاوگێ dolmakدۆل/dol + پاشگرێ ناڤی ما/ma) هاتیەو واتایا ئەوێ (خارنا دۆڵمە)یە.د زمانێ تورکیدا ئەڤ چاوگە (dolmak) ب واتایا (داگرتن, پڕکرن, تژیکرن) دهێت (Eyuboğlu 2004: 197). ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە و ژ لایێ واتایێڤە هەمان واتا هەیە, بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە ل دوماهیکا پەیڤێ فۆنیما (ئا/a) بۆ فۆنیما (ئە/e) هاتیەگوهۆڕین.

نموونە: دۆڵمێن زاخۆییا گەلەك دخۆشن.

١٤. دوندورمە/ dondurma:

ژ لایێ ئیتیمولوژیڤە ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە و ژ (ڕەگێ چاوگێ dondurmakدون/don + پاشگرێ کاری دور/dur+ پاشگرێ ناڤی ما/ma)هاتیە دارشتن و واتایا ئەوێ (دوندورمە)یە. چاوگێ(dondurmak) د زمانێ تورکیدا ب واتایا (جەمدین, قەرساندن, سڕکرن) دهێتە بکارهینان (Eyuboğlu 2004: 199). دهێتە زانین کو دوندورمەژی ب قەرساندن و جەمدین وسڕکرنێ دهێتە دروستکرن. ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە ژ لایێ واتاییێڤە هەمان واتا هەیە, بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە ل دوماهیکا پەیڤێ فۆنیما (ئا/a) بۆ (ئە/e)هاتیە گوهۆڕین.

نموونە: دوندرمە ل وەرزێ هاڤینێ خۆشە.

١٥. سەڵت/ salt:

ڕەسەنایەتییا ئەڤێ پەیڤێ د زڤڕیت بۆ زمانێ تورکی و ژ (ڕەگێ چاوگێ salmakسال/sal + پاشگرێ ناڤی ت/t) هاتیەو واتایا ئەوێ (سەڵت)ە.د زمانێ تورکیدا ئەڤ چاوگە (salmak) ب واتایا (سەربەست, هێلان, بتنێ, پشتگوە هاڤێتن) دهێت :Eyuboğlu 2004)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

577) . ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ كوردی بوویە و ژ لایێ واتایێڤە هەمان واتایێ نادەت، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما دووێ (ئا/a) بۆ فۆنیما (ئە/e) هاتیەگوهۆڕین.

نموونە: ئەو هێشتا یێ سەڵتە.

١٦. قازان/ kazan:

ئەڤ پەیڤە د بنەڕەتدا پەیڤەكا توركییە و ژ (ڕەگێ چاوگێ كازماك/kazmak كاز/kaz + پاشگرێ ناڤیئان/an)هاتیە و واتایا ئەوێ (قازان)ە.د زمانێ توركیدا چاوگێ (kazmak) ب واتایا (كولان، كویركرن، چالكرن) دهێتە بكارهینان (Nişanyan 2010: 314) و دهێتە زانین كو قازان ژێ ب كویركرن و چالكرن دهێتە دروستكرن. ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ كوردی بوویە ژ لایێ واتایێڤە هەمان واتا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤەفۆنیما (ك/k بوویە ق/q).

نموونە: خارنێ د قازانا مەزندا بلێنە.

١٧. قازمە/ kazma:

پەیڤا قازمە د بنەڕەتدا پەیڤەكا توركییە و ژ (ڕەگێ چاوگێ كازماك/kazmak كاز/kaz + پاشگرێ ناڤی ما/ma)هاتیە و واتایا ئەوێ (قازمە)یە،د زمانێ توركیدا چاوگێ (kazmak)ب واتایا (كولان، كویركرن، چالكرن) دهێت(Eyuboğlu 2004: 393) و دهێتە زانین كو ئامیرێ قازمە ژێ بۆ كارێ كویركرن و چالكرنێ دهێتە بكارهێنان. ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ كوردی بوویە ژ لایێ واتایێ ڤە هەمان واتا هەیە، ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما دەستپێكا پەیڤێ (ك/k بوویە ق/q) و ل دوماهیكا پەیڤێ فۆنیما (ئا/a) بۆفۆنیما (ئە) هاتیە گوهۆڕین. .

نموونە:ئەوی باخچێ خۆ ب قازمەیێ كۆلا .

١٨. قاچاغ/ kaçak:

پەیڤا قاچاغ د بنەڕەتدا پەیڤەكا توركییە، ژ (ڕەگێ چاوگێ kaçmak كاچ/kaç + پاشگرێ ناڤی ئاك/ak)هاتیە و واتایا ئەوێ (قاچاغە)ە. چاوگێ ئەڤێ پەیڤێ د زمانێ توركیدا ب واتایا (ڕەڤین، بازدان) دهێت (Eyuboğlu 2004: 359)، ئەڤ پەیڤە د زمانێ كوردیدا ژ لایێ واتایێڤە بۆ هەمان واتایێ دهێتە بكارهێنان. ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما دەسپێكا پەیڤێ (ك/k بوویە ق/q) و فۆنیما دوماهیكا پەیڤێ (ك/k بوویە غ/ğ).

نموونە: ئەو ب قاچاغی دەربازبوو.

١٩. قاورمە/ kavurma:

پەیڤەکا ڕەسەن تورکییەو ژ (ڕەگێ چاوگێ کاڤورماك/kavurmak کاڤور/kavur + پاشگرێ ناڤی ما/ma) هاتیە و واتایا ئەوێ (خوارنا قاورمە)یە و د زمانێ تورکیدا چاووکێ (kavurmak) ب واتایا (سورکرن, قەلاندن) دهێتە بکارهینان (Gülensoy2011: 480)و دهێتە زانین کو خوارنا قاورمە ژی و ب سوورکرن و قەلاندنا گوشتی دهێتە چێکرن. ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە و ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە, بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما دەسپێکا پەیڤێ (ك/k بوویە ق/q) و فۆنیما (v) د بڕگا دوویێدا بوویە (و/w) و فۆنیما دوماهیکا پەیڤێ (ئا/a بوویە ئە/e).

نموونە: قاورما گوشتێ سوور ژ یا گوشتێ سپی خۆشترە.

٢٠. قایک/ kayık:

ئەڤ پەیڤە د ڕەسەندا پەیڤەکا تورکییە ژ (ڕەگێ چاوگێ کایماك/ kayımak کای/kay + پاشگرێ خویەتی ئیٚ/ı +پاشگرێ ناڤی ك/k)هاتیە و واتایا ئەوێ (قایک, مەرکەب, سەفینە) یەود زمانێ تورکیدا چاووکێ (kaymak) ب واتایا (خلیسان, تەحسین) دهێتە ب کارهینان (Eyuboğlu 2004: 388)و دهێتە زانین کو قایک ژی ب خلیسان لسەر ئاڤێ دچیت. ئەڤ پەیڤە هاتیە د ناڤ زمانێ کوردیداو ژ لایێ واتایێ ڤە هەمان واتا هەیە, بەلێ ژ لایێ فۆنیما (ك/k بوویە ق/q).

نموونە: ئەردەوان زاخولی د سترانەکا خۆدا دبێژیت (قایک و مەرکەب و گەمینە).

٢١. قەپات/ kapat:

د بنەڕەتدا ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە و ژ (ڕەگێ چاوگێ کاپاماك /kapamak کاپ/kap + پاشگرێ کاریئا/a+ پاشگرێ ناڤی ت/t)هاتیە و واتایا ئەوێ (قەپات)ە، د زمانێ تورکیدا ئەڤ چاوگە (kapamak) ب واتایا (دائێخستن, گرتن,قەپاتکرن) دهێت (Eyuboğlu 2004: 373). ئەڤ پەیڤە د ناڤ زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتایێ ڤە ب هەمان واتایە, بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجڤە فۆنیما دەسپێکا پەیڤێ (ك/k بوویە ق/q) و فۆنیما (a) د بڕگا ئێکێدا بوویە (ئە/e).

نموونە: دەرگەهی قەپات بکە.

٢٢. قەپاغ/ kapak:

ئەڤ پەیڤە د بنەڕەتدا پەیڤەکا تورکییە ژ (ڕەگێ چاوگێ کاپاماك/kapamak ڕەگێ چاووکی کاپ/kap + پاشگرێ کاریئا/a + پاشگرێ ناڤی ك/k) هاتیە دارشتن و واتایا ئەوێ (قەپاغ)ە، چاوگێ ئەڤێ پەیڤێ ب واتایا (دائێخستن, گرتن, قەپاتکرن) د زمانێ تورکیدا

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دهێته بکارهینان(Eyuboğlu 2004: 373)، ئەڤ پەیڤە د ناڤ زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجڤە فۆنیما دەسپێکا پەیڤێ (ك/k بوویە ق/q) و فۆنیما دوماهیکا پەیڤێ (ك/k بوویە غ/ğ) و فۆنیما (a) د برِگا ئێکێدا بوویە (ئە/e).

نموونە: تو قەپاغی بدانە سەر قازانێ.

٢٣. قەرەبالغ/ kalabalık:

ئێتیمولوژییا ئەڤێ پەیڤێ ڤەدگەرِیتەڤە سەر زمانێ تورکی ب واتایا (قەرەبالغ، کۆمبوون، زۆربوون)ە و وەکو ناڤ دهێتە بکارهێنان(TDK,2011: 1272). هەژییە بێژین کو ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا لێکدایە و ژ دوو پەیڤان پێکدهێت (کارا/kara ب واتایا رەش + بالک/balık واتایا ماسی)دهێن. ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە،بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجڤە فۆنیما(ل/l) یابرِگا دووێ یا پەیڤا ئێکێهاتیە گهورین بۆفۆنیما (ر/r) و هەردوو فۆنیمێن بزوێنێن هەمان پەیڤێ ژ (a) بووینە (ئە/e)، زێدەباری هندێ فۆنیما (ك/k) یا دوماهیکا پەیڤێ بوویە (غ/ğ).

نموونە: ئەڤروکە ل بازارێ زۆر قەرەبالغ بوو.

٢٤. قەلغان/ kalkan:

ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە و ب واتایا (قەلغان، ئامیرێ خۆپاراستنێ)دهێت و وەکو ناڤ د زمانێ تورکیدا دهێتە بکارهێنان (TDK,2011: 1281). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما دەسپێکا پەیڤێ (ك/k بوویە ق/q)، هەروەسا ل دەستپێکا برِگا دووێ یا پەیڤێ پیتا (ك/k بوویە غ/ğ) وفۆنیما (a) د برِگا ئێکێدا بوویە (ئە/e).

نموونە: قەلغانا شەرِی.

٢٥. قەیماغ/ kaymak:

ئەڤ پەیڤە د رەسەندا پەیڤەکا تورکییە، ژ (رەگێ چاوگێ کایماك/kaymak کای/kay + پاشگرێ ناڤی ماك/mak) هاتیە و واتایا ئەوێ (قەیماغە)ە و د زمانێ تورکیدا چاوگێ (kaymak) ب واتایا (خلیسان، تەحسین، حلی) دهێتە ب کارهینان (Eyuboğlu 2004: 390)و دهێتە زانین کو قەیماغ ژێ حلییە و ب سەر شیری دکەڤیت. ئەڤ پەیڤە هاتیە د ناڤ زمانێ کوردیدا و ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما دەسپێکا پەیڤێ (ك/k بوویە ق/q)و فۆنیما (a) د برِگا ئێکێدا بوویە (ئە/e) هەروەها فۆنیما دوماهیکا پەیڤێ (ك/k بوویە غ/ğ).

نموونە: قەیماغا میسل بناڤودەنگە.

٢٦. قشلە/ kışla:

ئەڤ پەیڤە ژ لایێ ئێتیمۆلۆجیڤە پەیڤەکا تورکییە و ژ (پەیڤا کش/kış + پاشگرێ چێکرنا ناڤی لا/la) هاتیە دارشتن و واتایا ئەوێ (جهێ حەواندنا سەربازان ل وەرزێ زڤستانێ. جهێ مێهڤانداریێ ل وەرزێ زڤستانێ) یە. پەیڤا کش/ kış د زمانێ تورکیدا بۆ واتایا زڤستانێ دهێتە بکارهینان (Gülensoy2011: 519) . ئەڤ پەیڤە د ناڤ زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتایێ ڤە هەمان واتایا هەی. ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما دەستپێکێ یا پەیڤێ (ك/k بوویە ق/q)، هەروەسا ل دوماهیکا پەیڤێ فۆنیما (ئا/a بوویە ئە/e).

نموونە: ئەوان قشلەکا جوان هەیە.

٢٧. قورمدەر/ kurudere:

ژ لایێ ئێتیمۆلۆژیڤە ئەڤ پەیڤە ڤەدگەڕیتەڤە سەر زمانێ تورکی و ب واتایا (جووبار دەمێ هشک دبت.) دهێت و وەکو ناڤ دهێتە بکارهێنان(TDK,2011: 1536). هەژییە بێژین کو ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا لێکدایە و ژ دوو پەیڤان پێکدهێت ناڤ + هەڤالناڤ (کورو/kuru ب واتا هشک + دەرە/dereب واتا جووبار) دهێن. بۆ زانین ل دەمێ ئاڤا جووباری هێدی هێدی هشک دبیت، بێهنەك پیس و نەخۆش ژ ئەوی جهی دهێت و دبیتە جهێ ژیارا گیانەوەرێن پیس، ل دەمێ ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا دهێتە بکارهێنان، بۆئەڤێ ڕامانێیە (بێهنا پیس و نەخۆش ژ دەڤێ تە بهێت ئانکو دەڤێ تە وەکی ئەوی جهی بیت). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتایێڤە هەمان واتایێ نادەت و بۆ واتایەك و مەرەمەك جیاوازژ یا زمانێ تورکی دهێتە بکارهێنان. هەروەسا ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤەفۆنیما دەستپێکا پەیڤێ (ك/k بوویە ق/q)، دیسا د بڕگا دووێ یا پەیڤێدا فۆنیما (ئو/u بوویە ئە/e) و ل دوماهیکا پەیڤێ دا فۆنیما (ئە/e) هاتیە لابرن.

نموونە: ل تە قورمەدەربیت د دەڤ و لێڤاندا بهێت.

٢٨. قوزلقورت/ kızılkurt:

ئێتیمولوژییا ئەڤێ پەیڤێ ڤەدگەڕیتەڤە سەر زمانێ تورکی و ب واتایا (کرمێ سوور. کرمێ خوینمێژ. کرمێ زریزە دهێت، جۆرەکێ کرمییە د کانییێن ئاڤێدا دژیت و دچیتە د گەورییا گیانەوەران و مرۆڤاندا و خوینێ دمێژیت) و وەکو ناڤ دهێتە بکارهێنان (TDK, 2011: 1437). هەژییە بێژین ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا لێکدایە و ژ دوو پەیڤان پێکدهێتهەڤالناڤ + ناڤ (کزل/kızılب واتایاسوور + کورت/kurtب واتایاکرم) دهێن. بۆ زانینهندەك جاران ل دەمێگیانەوەر یان ژی مرۆڤ ئاڤێ لسەر کانییێ ڤەدخۆن، ئەڤ جۆرە کرمە لگەل ئاڤێ دچیتە د

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

گەوریا گیانەوەر و مرۆڤاندا و خوینیَ دمیَژیت و دبیتە ئەگەرێ مرنیَ. ژبەرهندیَ ل دەمیَ ئەڤ پەیڤە د زمانیَ کوردیدا دهیَتە بکارهیَنان، بۆئەڤیَ ڕامانیَیە (قوزلقورت بیت ئانکو کرمیَ سور بچیتە د گەوریا تەدا و بمری). ئەڤ پەیڤە د زمانیَ کوردیدا ژ لاییَ واتاییَڤە هەمان واتاییَ نادەت و بۆ واتایەك و مەرەمەك جودا ژ یا زمانیَ تورکی دهیَتە بکارهیَنان. هەروەسا ژ لاییَ فۆنۆلۆجیڤە ل دەسپیَکا پەیڤیَفۆنیما (ك/kبوویە ق/q) دیساد برگا ئیَکیَ یا پەیڤیَدا (بزرۆکە/ı/ بوویە ئوو/u)ود برگا سێییَ یا پەیڤیَدافۆنیما (ك/k بوویە ق/q).

نموونە: ل تەقوزلقورتبیت، باشە.

٢٩. قۆزی/ kuzu:

پەیڤەکا ڕەسەن تورکییە ب واتایا (بەرخ)دهیَت ود زمانیَ تورکیدا وەکو ناڤ دهیَتە بکارهیَنان (Eyuboğlu 2004: 455). ئەڤ پەیڤە د زمانیَ کوردیدا ژ لاییَ واتاییَڤە هەمان واتاییَ نادەت و بۆ واتایەك و مەرەمەکا جیاواز ژ یا زمانیَ تورکی دهیَتە بکارهیَنان، ئەوژی بۆ واتایا (خارنا قۆزی)یە. هەژییە بیَژین خارنا قۆزی ژ گوشتیَ بەرخی دهیَتە چیَکرن،ژبەرهندیَ ئەڤ پەیڤە هاتیە وەرگرتنو ژ لاییَ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما دەسپیَکا پەیڤیَ (ك/k بوویە ق/q) و هەروەسا ل برگا دوویَ یا پەیڤیَ فۆنیما (ئو/u بوویە ئی/i)، زیَدەباریفۆنیما (ئو/u) د برگا دوویَدا بوویە (ۆ/o).

نموونە: خارنا قوزی ب ناڤ و دەنگە ل کوردستانیَ.

٣٠. قۆناغ/ konak:

د بنەڕەتدا ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە ژ (ڕەگیَ چاوگیَ کونماك/ konmak کون/kon + پاشگریَ ناڤی ئاك/ak)هاتیە دارشتن و واتایا ئەویَ (مال، خانی، جهیَ میَهڤاندارییَ)یە. چاوگیَ (konmak) د زمانیَ تورکیدا ب واتایا (جهیَ مانیَ، جهیَ نیشتەجیَبوونیَ، ئاڤاهییَ میَهڤاندارییَ، جهیَ کۆمبوونیَ) دهیَتە بکارهینان(Eyuboğlu 2004: 425). ئەڤ پەیڤە د ناڤ زمانیَ کوردیدا ژ لاییَ واتاییَڤە هەمان واتاییَ نادەت و بۆ واتایەك و مەرەمەکا جوداژ یا زمانیَ تورکی دهیَتە بکارهینان، ئەوژی ب واتایا (قۆناغ، پول)ە. هەروەسا ژ لاییَ فۆنۆلۆجیڤە ل دەستپیَکا پەیڤیَ فۆنیما (ك/k بوویە ق/q)، دیسا ل دوماهیکا پەیڤیَ فۆنیما (ك/k بوویە غ/ğ).

نموونە: ئەز ل قوناغا ئیَکیَ ل پشکا زمانیَ کوردی دخوینم.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینیَن کوردی

٣١. قیمه/ kıyma:

ئەڤ پەیڤە د بنەڕەتدا پەیڤەکا تورکییە ژ (ڕەگێ چاوگێ kıymak کی/kıy + پاشگرێ ناڤی ما/ma) هاتیە دارشتن و واتایا ئەوێ (قیمە) یە.چاوگێ kıymak د زمانێ تورکیدا ب واتایا (هویرکرن, پارچەکرن, برین) دهێتە بکارهینان (Eyuboğlu 2004: 412). دهێتە زانین کو قیمە ژی ب هویرکرن و پارچەکرنێ دهێتە دروستکرن. ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە, بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە ل دەسپێکا پەیڤێ فۆنیما(ك/k بوویە ق/q) و فۆنیما (y) هاتیە لابرن،دیسا ل دوماهیکا پەیڤێ فۆنیما(ئا/a بوویە ئە/e).

نموونە: خارنا کەبابی ب گۆشتێ قیمەیی دهێتە دروستکرن.

٣٢. کۆچ/ göç:

ئەڤ پەیڤە د ڕەسەندا پەیڤەکا تورکییە و(ڕەگێ چاوگێ göçmekگویچ/göç) هاتیە و واتایا ئەوێ (کۆچ)ە, و چاوگێ (göçmek)د زمانێ تورکیدا ب واتایا (کۆچکرن, جە گوهۆڕین, ئاوارەبوون) دهێتە بکارهینان (Eyuboğlu 2004: 285), ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە, هەروەسا پەیڤا کۆچەر ژی ژ هەمان ژێدەری چێبوویە. ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە ل دەستپێکا پەیڤێ پیتا (گ/gبوویە ك/k)، هەروەسا فۆنیما (ئوی/ö) بوویە (ۆ /o).

نموونە: کوردان گەلەککۆچ کرینە.

٣٣. کومر/ kömür:

ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە و ب واتایا (کومڕ) دهێت و وەکو ناڤد زمانێ تورکیدا دهێتە بکارهێنان (TDK, 2011: 1498). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە, بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە د برگا ئێکێ یا پەیڤێدا فۆنیما (ئوی/ü) بوویە (و/u) و د برگا دووێ یا پەیڤێدا فۆنیما (ئوی/ü) بوویە (بزرۆکە/i).

نموونە: کومڕ بۆ خۆ گەرمکرنێ دهێتە بکارهینان.

٣٤. گوملەك/ gömlek:

ئێتیمۆلۆژییا ئەڤێ پەیڤێ ڤەدگەڕیتەڤە بۆ زمانێ تورکی و ب واتایا (گوملەك, قەمیس) دهێتە بکارهێنان و ژ (ڕەگێ gönül گوین/gön + پاشگرێ لەك/lek)هاتیە و د برگا ئێکێدا فۆنیما ن/n بوویە م/m(Nişanyan2010: 213). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما(ئوی/ü) بۆ فۆنیما (و)هاتیەگوهۆڕین.

نموونە: ئەو گوملەکێ دوهی مەدیتی، گەلەکێ جوان بوو.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

۳۵. گێول/ gönül:

ژ لایێ ئێتیمولوژییێڤە ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە و ب واتایا (ناخ، دل و هناڤ) دزمانێ تورکیدادهێتە بکارهێنان (TDK, 2011: 963). ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە و ژ لایێ واتاییڤە ب هەمان واتایێ بکارناهێت. بۆ نموونە: ئەم دبێژین (من گێولێ تە نینە، ئانکو من زەوقی تە نینە)، بەلێ د زمانێ تورکیدا دبێژن (sen benim gönlümsün واتا تو دلێ (ناخێ) منی). ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە گوهورین ب سەر پەیڤێدا هاتینە ئەنجامدان.

نموونە: من گێول نینە لگەل تە بئاخڤم.

۳٦. وەردەك/ ördek:

ئەڤ پەیڤە پەیڤەکا تورکییە ب واتایا (وەردەك) دهێت و وەکو ناڤد زمانێ تورکیدا دهێتە بکارهێنان (TDK,2011: 1856). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە، بەلێ ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە فۆنیما دەستپێکا پەیڤێ (ئوی/ö بوویە فۆنیمێن وە/we).

نموونە: من دوو وەردەك د ئاڤێدا دیتبوون.

۳۷. ئیپراخ/ yaprak:

ئەڤ پەیڤە د ڕەسەنداپەیڤەکا تورکییە و ب واتایا (بەلگ، پەر) دهێت و وەکو ناڤ د زمانێ تورکیدا دهێتە بکارهێنان (Gülensoy2011: 1067). ئەڤ پەیڤە دەربازی زمانێ کوردی بوویە و ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتایێ نادەت و بۆ واتایەك و مەرەمەکا جوداژ یا زمانێ تورکی دهێتە بکارهینان، ئەوژی بۆ واتایا (خارنا ئیپراخ)ە، بۆ زانین خارنا ئیپراخا ب (پێچانا بەلگا/ yaprak sarması) دهێتە دروستکرن، ژبەر ئەڤێ چەندێ ئەڤ پەیڤە دهێتە بکارهێنان. ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە هەر دوو فۆنیمێن دەستپێکا پەیڤێ (یا/ya بووینە ئی).

نموونە: ئیپراخێن زاخوییا بناڤودەنگن.

۳۸. ئێلەك/ yelek:

پەیڤەکا تورکییە و ب واتایا (ئێلەك) دهێت و وەکو ناڤ د زمانێ تورکیدا دهێتە بکارهێنان (TDK, 2011: 2567). ئەڤ پەیڤە د زمانێ کوردیدا ژ لایێ واتاییڤە هەمان واتا هەیە و ژ لایێ فۆنۆلۆجیڤە لدەسپێکا پەیڤێ فۆنیمێن (یە/ye بوویەئی).

نموونە: ئێلەکێ قوماشی.

ئەنجام:

گرنگترین ئەنجامێن کو د ئەڤێ ڤەکولینێدا گەهشتینێ ئەڤەنە:

١ - ئەو پەیڤێن تورکییێن کو د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا هاتینە وەرگرتن، گوهورینێن فۆنۆلۆجی ل دەمێ وەرگرتنا ئەوان دروست بووینە.

٢ - پتریا پەیڤێن هاتینە وەرگرتن، ڕەگێ پشکداری د پێکهاتنا ئەواندا کریە و ژمارەکا کێم یا ئەڤان پەیڤان، ڕەگێ پشکداری د پێکهاتنا ئەواندا نەکریە.

٣ - هندەك ژ ئەوان پەیڤێن تورکییێن کو هاتینە د ناڤ زمانێ کوردیدا، هەمان واتا د هەردوو زماناندا هەیە و هندەکێن دیتر ب واتایێن جودا دهێنە بکارهینان.

لیستا ژێدەران:

ئێک: ب زمانێ کوردی

١ - ئاری عوسمان خەیات (٢٠١١) لە بارەی زمان و زمانی کوردییەوە، چاپخانەی نارین.

٢ - ئەوڕەحمان حاجی مارف (١٩٧٥) وشەی زمانی کوردی، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد -بەغدا، بەغدا.

٣ - تاریق سالْح (٢٠٠٨) چەند سەرنجێکی زمانەوانی، چاپخانەی موکریانی، هەولێر.

٤ - جەمال نەبەز (١٩٧٦) زمانی یەکگرتووی کوردی، بامبێرگ، ئەڵمانیا.

٥ - ڕۆژان نوری عەبدوڵڵا (٢٠١٣) فەرهەنگی زمان و زاراوەسازی کوردی، چاپی دووەم، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی.

٦ - ساکار ئەنوەر حەمید (٢٠٠٩) وشەخواستن لە زمانی کوردیدا، نامەی ماستەر، کۆلێجی زمان، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر.

٧ - سەلام ناوخۆش (٢٠٠٤) فەرهەنگی زمانەوانی ناوخۆش، چاپخانەی هێڤی.

٨ - شێروان حوسێن خۆشناو (٢٠١٦) تواناى مۆرفیمی بەند لە دەوڵەمەندکردنی فەرهەنگ و ڕاپەڕاندنی ئەرکی سینتاکسیدا، دەزگای چاپ و پەخشی نارین، هەولێر.

٩ - ڤەژین جەمال تەوفیق(٢٠١١) هاتنا پەیڤێن بیانی بۆ ناڤ زمانێ کوردی ل هەرێما کوردستانێ - عێراق (١٩٩١ -٢٠١٠)، ناما ماستەرێ، کولیژا ئادابێ، زانکۆیا دهۆك، دهۆك.

١٠ -وریا عومەر ئەمین (٢٠١١) پیتۆکەکانی زمانەوانی، چاپخانەی ئاراس، هەولێر.

دوو: ب زمانێ تورکی

11. ATEŞ, Kemal (2011),*TÜRK DİLİ*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
12. ERGİN, Muharrem (2013). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım.
13. EYUBOĞLU, İsmetZeki (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınları.

14. GÜLENSOY, Tüncer (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin (Köksen Bilgisi Sözlüğü*), Ankara:TDK Yayınları.
15. KORKMAZ, Zeynep (2014). *TürkiyeTürkçesi Grameri (Şekil Bilgisi*), Ankara: TDK Yayınları.
16. NİŞANYAN, Sevan (2010). *Sözlerin Soyağacı* (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü), İstanbul: Everest Yayınları.
17. TDK, (2011). *Türkçe Sözlük*, (haz. Şükrü Haluk Akalın vd.), Ankara: TDK Yayınları.

سێ: ب زمانێ ئنگليزى

18. James LYND (2016) THE FIRST BOOK OF ETYMOLOGY.
19. Mahmud Farrokhpey (1382) Fundemental Concepts İn Linguistics, Third Edition, Tahran.

تحليل أصل الكلمات – الاتيمولوجيا التركية في اللغة الكوردية

الملخص:

ظاهرة استعارة الكلمات من لغة الى لغة أخرى هي عملية طبيعية ونسبية بين اللغتين الكوردية والتركية المتجاورتين تاريخيا، لأجل ذلك نوضح مدى تأثيرهما على بعض جغرافيا من خلال الألفاظ ونطقها ويبدو ذلك أن هناك تبادل وتمازج في الكلمات المستخدمة في اللغتين. في هذا البحث نحاول استعمال بعض الفاظ تركية الأصل التي تستعمل في اللغة الكوردية. حاولنا التحليل من خلال المصادر الأصلية التركية لأستعمالها وعملية التحليل حسب الألفبائية الكوردية.

عتمدنا في هذا البحث على المنهج الوصفي التاريخي.

اما أهمية البحث متعلق بتحليل الألفاظ المختارة ومدى اختلافهما من حيث الصوت والصرف والمعنى وبيان المقصد الأساسي بينهما.

الهدف الرئيسي من هذا البحث توضيح وتحليل بعض الكلمات التركية الأصل التي تستعمل في اللغة الكوردية.

الكلمات الدالة: *الكلمة، التحليل، الاستعارة، الكوردية، التركية.*

An Analysis of Turkish Loanwords in Kurdish Language

Abstract:

The borrowing of words between languages is a natural and non-holistic phenomenon. Historically, Kurdish and Turkish are considered to be two neighbouring languages. Therefore, these languages, for some reasons, have influenced one another. Because they are geographically close to each other, a mutual borrowing of words is evident and has occurred between the two languages.

In this study, a number of words of Turkish origin that are used in Kurdish language will be analysed in light of some etymological sources of Turkish language. In other words, some words that are currently in use in Kurdish language but whose origin is Turkish, will be examined based on some reliable Turkish etymology sources, whereby examples and explanations will be written in Kurdish alphabet.

For conducting this study, a descriptive-historical method will be used. The study focuses on whether these Turkish loans in Kurdish are phonologically articulated in the same way, or whether they are morphologically similar or whether they are semantically the same or not, i.e., whether they are used to express the same meaning in both languages or they are used express totally different meanings.

Keywords: *Loanwords, Analysis, Borrowing, Kurdish Language, Turkish Language*

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی